

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
دانشگاه قرآن حدیث
پرس تهران

پایان نامه کارشناسی ارشد
رشته علوم و معارف نهج البلاغه

عنوان رساله

روش شناسی پند و موعظه در تربیت دینی

با تأکید بر نهج البلاغه

استاد راهنما

محمد پارچه باف دولتی

استاد مشاور

حسن حسن زاده تهرانی

دانشجو

عفت منزوی

شهریور ۱۳۹۷

چکیده

تربیت دینی، نوع خاصی از تربیت است که از اساسی‌ترین و مهم‌ترین مسائل یک جامعه‌ی اسلامی است. امروزه بحث بر سر تعریف تربیت دینی و روش‌های دست‌یابی به چنین تربیتی از محورهای اصلی مباحث بسیاری از متولیان امر تربیت است. قرآن کریم، سیره و سنت پیامبران و انمه‌ی معصومین علیهم‌السلام توانسته است جامع‌ترین و کامل‌ترین مفهوم را در تربیت دینی به پیروان خود ارائه دهد. برای تحقق این تربیت، روش‌های مختلفی توسط اولیای دین ارائه شده است. یکی از این روش‌های تربیتی، روش پند و موعظه است که در قرآن و سیره و سنت اهل بیت علیهم‌السلام و دیگر متون دینی مانند نهج البلاغه از آن بسیار استفاده شده و بر آن تأکید بسیار شده است. پژوهش حاضر با هدف شناسایی چگونگی به‌کارگیری روش پند و موعظه در تربیت دینی، با استفاده از موعظ امیرالمؤمنین علیه‌السلام در نهج البلاغه، تنظیم شده است. این پژوهش به روش توصیفی - تحلیلی متمرکز می‌باشد. با مراجعه به نهج البلاغه، اطلاعات و داده‌ها به روش کتابخانه‌ای استخراج و سپس گردآوری شده و در نهایت با تحلیل اطلاعات به‌دست‌آمده، جایگاه پند و موعظه و روش‌های حاصل از آن در امر تربیت دینی، تبیین گردیده است. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که به‌کارگیری روش تربیتی پند و موعظه در تربیت دینی افراد، اگر به شیوه‌ی صحیح و منطبق بر روش‌های ارائه شده در متون دینی و سیره و سنت بزرگان دین باشد، همچون موعظه‌ای که مناسب حال شنونده، عبرت‌آموز، تحریک‌کننده‌ی عواطف و تفکر برانگیز بوده و با استفاده از روش‌های عقلانی، شناختی، عاطفی و رفتاری صورت پذیرد، هیچ امری از امور تربیت برای متربی با اجبار همراه نخواهد بود، بلکه همه‌ی کارها، بر اساس نیازهای فطری او تعریف شده، مورد برنامه‌ریزی لازم قرار می‌گیرد و متربی با اراده و میل قلبی خود آن‌ها را انجام داده و به سرانجام می‌رساند. لذا متربی در چنین تربیتی به خواست خود و با توجه به ارتباطی که با خالق هستی برقرار می‌کند، اصول، قواعد و معارف دینی را پذیرفته، از انجام اعمال و تکالیف دینی خود احساس لذت، آرامش و رضایت کرده و هرگز از انجام آن‌ها سر باز نزده و خودداری نمی‌کند.

کلید واژه‌ها: روش‌شناسی، پند و موعظه، تربیت دینی، نهج البلاغه، امام علی علیه‌السلام.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	فصل اول کلیات و مفاهیم.....
۳	۱-۱ کلیات.....
۳	۱-۱-۱ بیان مسأله.....
۵	۲-۱-۱ اهمیت و ضرورت تحقیق.....
۶	۳-۱-۱ سؤالات تحقیق.....
۶	۴-۱-۱ فرضیات تحقیق.....
۷	۵-۱-۱ پیشینه‌ی تحقیق.....
۱۳	۶-۱-۱ روش تحقیق.....
۱۵	۲-۱ مفاهیم.....
۱۵	۱-۲-۱ مفهوم‌شناسی روش.....
۱۵	۱-۱-۲-۱ مفهوم‌شناسی لغوی.....
۱۵	۲-۱-۲-۱ مفهوم‌شناسی اصطلاحی.....
۱۵	۲-۲-۱ مفهوم‌شناسی موعظه.....
۱۵	۱-۲-۲-۱ مفهوم‌شناسی لغوی.....
۱۶	۲-۲-۲-۱ مفهوم‌شناسی اصطلاحی.....
۱۷	۳-۲-۱ مفهوم‌شناسی تربیت.....
۱۷	۱-۳-۲-۱ مفهوم‌شناسی لغوی.....
۱۹	۲-۳-۲-۱ مفهوم‌شناسی اصطلاحی.....
۲۰	۴-۲-۱ مفهوم‌شناسی تربیت دینی.....
۲۱	۵-۲-۱ مفهوم‌شناسی واژه‌های قریب المعنی با موعظه.....
۲۱	۱-۵-۲-۱ نصیحت.....
۲۳	۲-۵-۲-۱ تذکر.....
۲۴	۳-۵-۲-۱ ارشاد.....
۲۴	۶-۲-۱ معرفی اجمالی نهج البلاغه.....

۲۷	فصل دوم تربیت دینی
۳۰	۱-۲ مفهوم دین
۳۰	۱-۱-۲ مفهوم لغوی دین
۳۱	۲-۱-۲ مفهوم اصطلاحی دین
۳۴	۲-۲ مفهوم تربیت دینی
۳۷	۳-۲ ضرورت و اهمیت تربیت دینی
۴۱	۴-۲ ویژگی های تربیت دینی
۴۲	۱-۴-۲ اصلاح خویش (لزوم همراهی علم و عمل)
۴۳	۲-۴-۲ ضمانت اجرایی
۴۴	۳-۴-۲ چندبُعدی بودن
۴۶	۴-۴-۲ جهان‌شمولی و فرامرزی بودن
۴۶	۵-۴-۲ توجه به سعادت و کمال واقعی فرد و جامعه
۴۷	۶-۴-۲ عدم به‌کارگیری تحمیل و زور
۴۹	۵-۲ ابعاد تربیت دینی
۴۹	۱-۵-۲ بُعد شناختی
۵۱	۱-۱-۵-۲ مراحل بُعد شناختی
۵۱	۲-۱-۵-۲ شناخت انسان
۵۲	۳-۱-۵-۲ شناخت خداوند
۵۲	۴-۱-۵-۲ شناخت رابطه‌ی انسان با خداوند
۵۵	۲-۵-۲ بُعد عاطفی و گرایشی
۵۶	۳-۵-۲ بُعد رفتاری
۵۷	۶-۲ اهداف تربیت دینی
۵۹	۱-۶-۲ هدف غایی
۶۰	۲-۶-۲ اهداف کلی
۶۱	۳-۶-۲ اهداف جزئی و رفتاری
۶۲	۷-۲ عوامل مؤثر در تربیت دینی

۶۳	۱-۷-۲	وراثت
۶۴	۲-۷-۲	محیط
۶۵	۱-۲-۷-۲	محیط خانه و خانواده
۶۶	۲-۲-۷-۲	محیط دوستی و معاشرت
۶۷	۳-۲-۷-۲	محیط مدرسه
۶۷	۴-۲-۷-۲	محیط اجتماع
۶۸	۵-۲-۷-۲	عوامل جغرافیایی و محیطی
۷۰	۳-۷-۲	تغذیه
۷۱	۴-۷-۲	معلم و مربی
۷۲	۵-۷-۲	بصیرت و معرفت دینی
۷۴	۶-۷-۲	خردورزی
۷۶	۷-۷-۲	عوامل نامحسوس
۷۸	۸-۷-۲	اراده
۸۳	۸-۲	روش های تربیت
۸۳	۱-۸-۲	روش های تربیت مبتنی بر بُعد شناختی
۸۴	۱-۱-۸-۲	روش شکوفاسازی عقل
۸۶	۲-۱-۸-۲	روش فعال سازی عبرت آموزی
۸۷	۳-۱-۸-۲	روش مرعظه
۸۹	۴-۱-۸-۲	روش تذکر
۹۳	۲-۸-۲	روش های تربیت مبتنی بر بُعد عاطفی
۹۵	۱-۲-۸-۲	روش محبت‌ورزی
۹۷	۲-۲-۸-۲	روش تشویق و تنبیه
۱۰۰	۳-۲-۸-۲	روش تیشیر و تأذیر
۱۰۲	۳-۸-۲	روش های تربیت مبتنی بر بُعد رفتاری
۱۰۲	۱-۳-۸-۲	روش الگودهی (معرفی اسوه و الگو)
۱۰۵	۲-۳-۸-۲	روش دعوت به حضور در جمع پاکان
۱۰۷	۳-۳-۸-۲	روش توصیه به انجام اعمال و مناسک عبادی

۱۱۰	۲.۳.۸.۲ روش رفتی و مدادا.....
۱۱۱	۵.۳.۸.۲ روش ترغیب به توبه و استغفار
۱۱۴	۹.۲ آسیب‌شناسی تربیت دینی (آسیب‌ها و موانع)
۱۱۵	۱.۹.۲ مفهوم لغوی آسیب
۱۱۵	۲.۹.۲ مفهوم اصطلاحی آسیب‌شناسی
۱۱۵	۳.۹.۲ مفهوم اصطلاحی آسیب‌شناسی تربیت دینی
۱۱۶	۴.۹.۲ آسیب‌های روش‌های تربیتی دینی
۱۱۶	۱.۴.۹.۲ آسیب‌های ناشی از تربیت تحمیلی، اجبار و اکراه.....
۱۱۹	۲.۴.۹.۲ آسیب‌های ناشی از خشونت، ترویج و سرزنش
۱۲۰	۳.۴.۹.۲ آسیب‌های ناشی از افراط و تفریط در محبت
۱۲۱	۴.۴.۹.۲ آسیب‌های ناشی از تبعیض و بی‌عدالتی
۱۲۲	۵.۴.۹.۲ آسیب‌های ناشی از عدم توجه به ظرفیت و سن متربی
۱۲۴	۶.۴.۹.۲ جایگزینی آموزش دینی به جای تربیت دینی
۱۲۵	۷.۴.۹.۲ آسیب‌های ناشی از محیط
۱۲۷	فصل سوم روش‌شناسی بند و موعظه در تربیت دینی.....
۱۲۹	۱.۳ روش دعوت به تأمل در حقایق هستی و تصحیح جهان‌بینی
۱۳۴	۱.۱.۳ تصحیح نگرش در معرفت‌شناسی متعال
۱۳۸	۱.۱.۱.۳ توجه به مالکیت مطلق الهی
۱۴۱	۲.۱.۱.۳ توجه به ارتباط‌پذیری خدای متعال
۱۴۵	۳.۱.۱.۳ توجه به حضور خدای متعال
۱۵۱	۴.۱.۱.۳ توجه به هر دو صفت جلال و جمال
۱۵۶	۲.۱.۳ تصحیح نگرش به مخلوقات الهی
۱۵۷	۱.۲.۱.۳ تصحیح نگرش به حقیقت انسان
۱۶۰	۲.۲.۱.۳ تصحیح نگرش به خود
۱۶۴	۳.۲.۱.۳ تصحیح نگرش به دیگر انسان‌ها
۱۶۸	۴.۲.۱.۳ تصحیح نگرش به سایر جنینگان و مخلوقات
۱۷۳	۳.۱.۳ تصحیح نگرش به جهان دنیا و جهان آخرت

- ۱۳-۱۳ تصحیح نگرش به دنیا ۱۷۵
- ۱۳-۲۳ تصحیح نگرش به جهان آخرت ۱۸۷
- ۲-۳ روش دعوت به تأمل در وقایع و سرنوشت‌ها ۱۹۶
- ۱۲-۳ توجه به مسأله‌ی قضا و قدر در وقایع و حوادث و حاضر بودن آن در پیشگاه الهی ۱۹۷
- ۲-۲۳ دعوت به تأمل در وقایع گذشته و سرگذشت پیشینیان ۲۰۳
- ۳-۲۳ دعوت به تأمل در سرنوشت دنیایی اقوام و افراد ۲۰۵
- ۴-۲۳ دعوت به تأمل در سرنوشت و عاقبت اقوام و افراد در آخرت ۲۰۸
- ۵-۲۳ دعوت به تأمل در سرانجام خوشی‌ها و سختی‌ها ۲۱۰
- ۳-۳ روش ایجاد توجه و یادآوری مرگ ۲۱۳
- ۱۳-۳ توصیف مرگ از زبان وحی ۲۱۷
- ۱-۱۳-۳ قطعیت مرگ ۲۱۹
- ۲-۱۳-۳ توصیف مقدمات مرگ و قبض روح ۲۲۲
- ۲-۳-۳ توصیف مواجهان با پدیده‌ی مرگ ۲۲۵
- ۱-۲۳-۳ توصیف شخصی که مرگ به سوی او آمده ۲۲۶
- ۲-۲۳-۳ توصیف اطرافیان که شاهد مرگ دیگری هستند ۲۳۱
- ۳-۲۳-۳ توصیف شخصی که مرگ او را فراگرفته است ۲۳۳
- ۳-۳-۳ توصیف عوالم آخرت ۲۳۵
- ۱-۳-۳-۳ توصیف قبر وبرزخ ۲۳۶
- ۲-۳-۳-۳ توصیف حشر، قیامت و حساب ۲۳۹
- ۳-۳-۳-۳ توصیف بهشت و جهنم ۲۴۳
- ۴-۳ روش ایجاد توجه به موعظه‌های قرآن و پندپذیری از آن ۲۴۷
- ۱-۴-۳ قرائت و تلاوت قرآن با توجه به تذکره، ذکری، موعظه و بصائر بودن ۲۴۸
- ۲-۴-۳ ایجاد توجه به عبرت‌ها در قصص قرآن ۲۵۱
- ۳-۴-۳ ایجاد توجه به جهان‌بینی ارائه شده از سوی قرآن ۲۵۴
- ۵-۳ روش ایجاد توجه به زندگی برگزیدگان الهی و پندپذیری از آن‌ها ۲۵۷
- ۱-۵-۳ ایجاد توجه به زندگانی پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سیره‌ی آن حضرت ۲۵۹

۲۶۱ ۲-۵-۳ ایجاد توجیه به زندگانی پیامبران الهی
۲۶۴ ۳-۵-۳ ایجاد توجیه به زندگی خود حضرت علی <small>علیه السلام</small>
۲۶۹ ۴-۵-۳ ایجاد توجیه به زندگانی اهل ایمان، تقوا و ذکر
۲۷۴ ۶-۳ روش تذکر به احکام عقلی
۲۷۷ ۱-۶-۳ توجه به احکام عقل در اصلاح رابطه با خدای متعال
۲۷۹ ۲-۶-۳ توجه به احکام عقل در اصلاح رابطه با خود
۲۸۲ ۳-۶-۳ توجه به احکام عقل و اصلاح رابطه با دیگران
۲۸۶ ۴-۶-۳ توجه به احکام عقل در اصلاح رابطه با طبیعت
۲۸۹ ۷-۳ روش تذکر به معارف دینی
۲۹۱ ۱-۷-۳ تذکر به فضایل اخلاقی
۲۹۴ ۲-۷-۳ تذکر به رذایل اخلاقی
۲۹۶ ۸-۳ روش تذکر به تنقید در احکام الهی و قانون در حوزه‌های حکومتی، سیاسی، نظامی و قضایی
۲۹۹ ۹-۳ روش تذکر به پای بندی در عهد و پیمان در حوزه‌های حکومتی، سیاسی، نظامی و قضایی
۳۰۲ ۱۰-۳ حالات موعظه‌کننده
۳۰۳ ۱-۱۰-۳ لحن مهربانی، ترحم و لطف
۳۰۴ ۲-۱۰-۳ لحن توبیخ، تهدید و انذار
۳۰۵ ۱-۲-۱۰-۳ موعظه‌ی تضحیحانه
۳۰۷ ۲-۲-۱۰-۳ موعظه با حالت انذار و توبیخ
۳۱۷ نتایج و پیشنهادها
۳۲۱ فهرست منابع